



SİYER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF SİRAH STUDIES

SAD • ISSN 2547-9822 • e-ISSN 2791-6138
Sayı: 15 • Temmuz 2023
Issue: 15 • July 2023

Meryem Cemile, İslâm ve Oryantalizm

çev. Faruk Yılmaz, Ahmet Deniz, Ankara:
Berikan Yayınevi, 2011, 143 sayfa.

Hatice Büyükavcıoğlu*



Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi/Article Type: Book Review

<https://doi.org/10.56288/siyer.1260440>

Geliş Tarihi: 5 Mart 2023/Date Received: 5 March 2023

Kabul Tarihi: 10 Nisan 2023/Date Accepted: 10 April 2023

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Hatice Büyükavcıoğlu)

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, haticebuyukavcioglu@gmail.com Orcid: 0000-0002-5735-4163
CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial License

S arkiyatçılık olarak da bilinen Oryantalizm, 19. yüzyılın başlarında Batı'da akademik bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Genel manada Doğu ile ilgili çeşitli konularda çalışmalar, incelemeler yapan ve buna dair görüşler sunan kişilerin yaptığı bir faaliyet olarak bilinmektedir. Oryantalist faaliyetlerin mahiyetine dair de başta Edward Said'in ünlü çalışması *Oryantalizm* olmak üzere pek çok inceleme ve eleştiri kaleme alınmıştır. Bu minvaldeki çalışmalardan biri de bu yazıda ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacak olan Amerikalı yazar Meryem Cemile'nin *İslâm ve Oryantalizm* isimli kitabıdır. Meryem Cemile'nin (ö. 2012) İngilizce olarak basılmış pek çok kitabı bulunmasına rağmen bu kitaplardan birçoğu Türkçeye tercüme edilmediği için Cemile ülkemizde pek bilinmemektedir. Batılı ve aynı zamanda Müslüman bir yazar tarafından kaleme alınan, oryantallizm meselesine farklı bir perspektiften bakan böylesi bir eserin ortaya konulup Türkçeye kazandırılması bu alana ciddi katkı sunmakta ve yapılacak olan çalışmalara ışık tutabilecek bir mahiyet arz etmektedir.

Seküler bir toplumda ve Amerika'da yetişen Meryem Cemile küçük yaşlarından itibaren dini anlamda daima bir arayış içerisinde olmuş, okuduğu ve tanışıp etkilendiği bazı isimler vesilesi ile Müslüman olmuştur. Mektup vasıtasıyla iletişime geçtiği Seyyid Kutub, Muhammed Hamidullah, Hasan el-Benna ve Mevdudî gibi isimler Meryem Cemile'yi İslâmî tasavvur noktasında hayli etkilemiş, zihin dünyasının ve fikir yapısının şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu minvalde başladığı İslâm araştırmalarına içerisinde yetişmiş olduğu Batı toplumunun sahip olduğu sayısız "izm" lerle mücadele ederek hayatını sürdürmüştür. Bu mücadelenin bir tezahürü olarak değerlendirilebilecek bu eserinde de Meryem Cemile'nin Batı'nın sahip olup savunduğu bu izm'leri İslâmiyet'e mâl etme ve İslâmiyet'i her yönüyle kendi hegemonyası altına alma çabasına şiddetle karşı çıktığı ve bu eğilime sahip olanları da eleştirilene tabi tuttuğu görülmektedir.

Orijinal ismi *Islam and Orientalism* olan eser, ilk olarak 1981 yılında Pakistan'ın Lahore şehrinde yayınlanmıştır. Yazar Amerika'da yaşamasına rağmen eserin Pakistan'da yayınlanmasının sebebi ise Meryem Cemile'nin Müslümanlığını Amerika'da yaşamakta zorlanması üzerine 1962'de Pakistan'a gitmesidir. Cemile, ömrünün sonuna kadar Pakistan'da yaşamış ve Lahor'da vefat

etmiştir. Bu eser, Ahmed Deniz ve Faruk Yılmaz tarafından Türkçeye çevrildikten sonra ise ilk olarak 1989'da Seçkin Yayıncılık tarafından İstanbul'da basılmıştır. Aynı eser 2011 yılında Berikan Yayınevi tarafından Ankara'da yeniden basılmıştır.

Cemile, kitabı yazmasındaki esas gayesinin oryantalistlerin yaptıkları çalışmaları ve asıl amaçlarını ortaya koymak, bu çalışmaları yaparken hangi kaynaklardan faydalandıklarını tespit etmek, Batı'nın Müslümanlara ve İslâm tarihine nasıl bir bakış açısı sergilediğine işaret ederek Müslümanların bu konuda daha fazla bilinçlenmesine yardım etmek olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, bu çalışmasını Pakistan üniversitelerinde okuyanlar başta olmak üzere üniversite okuyan Müslüman öğrencilere ithaf etmiştir.

Meryem Cemile, oryantalizm konusunu bizzat bu alanda temayüz etmiş belli başlı oryantalistlerin kendi görüşleri üzerinden sekiz bölümde ele almıştır. Kitabın ilk bölümünde Philip K. Hitti'nin (ö. 1978) *İslâm ve Batı (Islam and the West)* isimli eserini merkeze alarak genel bir çerçevede oryantalizmin İslâm tarihine olan bakış açısını tahlil etmiştir. Ona göre Hitti, Hz. Peygamber'in (sas) nübüvveti ve kurduğu İslâm devletinde üstlendiği devlet başkanlığını daha önce tasarlayıp, insanları kendi ortaya koyduğu bir dine çağıran bir Peygamber algısı oluşturmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Hitti, Hz. Peygamber'i Medine öncesi dönemde kâhin, hicretten sonra ise siyasi kimliğini ortaya çıkaran bir kişi olarak vasıflandırmıştır. Meryem Cemile, Hitti'nin İslâm dininin Mekke döneminde tebliğ üzere yayılmasını ve Allah tarafından emredilen hicreti doğru kavrayamadığını söyleyerek onun öne sürdüğü görüşleri eleştirmiştir (s. 28). Hitti'nin bir diğer iddiası, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bilgilerin doğruluğunun şüpheli olduğu, bu bilgilerin çoğunun daha önceki Yahudi ve Hristiyan kaynaklarda yer aldığı, dolayısıyla Hz. Peygamber'in yeni bir din ortaya koymayı var olan Yahudi ve Hristiyan kültürünü Araplara uyarladığıdır. Hitti'nin bu görüşüne karşı Hz. Peygamber'in hak Peygamber, getirdiği dini de hak din olduğunu delillendirmek için İslâm dininin on dört asır boyunca dünyanın dört bir yanında hâlâ yaşanmaya devam eden bir din olduğunu belirten Cemile; Hz. Peygamber'in davetinde yalana, hilelere başvurarak böyle bir başarı elde ettiği şeklindeki oryantalist iddiaya ona ilk inanan insanların en yakınları olduğu, şayet böyle bir sahtekarlık söz konusu olsaydı ilk önce onların bu davaya samimiyetle inanmayacağını öne sürerek karşı çıkmıştır (s. 33). Hitti, Hz. Peygamber'in vefatından sonra yazılmış olan sünnete ve siyere dair eserlerin Hz. Peygamber'i övmek ve onun hakkındaki bilgileri abartarak insanları etkilemek için yazıldığını; İslâm fetihlerinin çoğunun Arapların ganimet sevdası sebebiyle ekonomik nedenlere dayanıp fetihlerin kılıç zoruyla gerçekleştirildiği için

halkların İslâmiyet'i isteyerek benimsemediğini de öne sürmektedir (s. 34-35). Bu iddiayı cevaplamaya kaynakların ulema tarafından kaleme alınırken nice kriterlere tabi tutularak yazıldığına dikkat çekerek başlayan Cemile, ne Hz. Peygamber ne de sonraki dönemlerde fetihlerin sırf ekonomik saiklere dayandırılmayacağını altını çizer. Fethedilen bölgelerdeki insanların kılıç zoruyla İslâm'a girmiş olamayacaklarını ise İslâm'ın hâkim olmadığı dönemlerde bile bu milletlerin İslâm üzere kaldıklarını hatırlatarak ortaya koyar (s. 36). Hitti'nin bir başka iddiası, İslâmiyet'in yalnızca Kur'ân'ı okuma ve ezberlemeye ehemmiyet verdiğini söyleyerek ilmi düşüncelerin sadece ilim adamlarına hitap ettiğini, halkın uzlete, sefalet ve yoksulluğa terk edildiğidir. Meryem Cemile, bu değerlendirmenin Bağdat ve çevresi için muteber olabileceğini ancak İslâm dünyasındaki Şam, Kahire, Endülüs ve Kurtuba gibi beldelerin ilmin yayıldığı ve yaşandığı merkezler olduğunu belirtir (s. 38). Kitapta yer verilen Hitti'nin son iddiası, öğretim konusunda Batı'nın insanlığa son derece önemli katkı sunduğu, buna karşın İslâm eğitiminin hâlâ eski yöntemler kullanarak yeknesak bir sistemde ilerlediğidir (s.39). Yazarın bu görüşlerini oryantalizm bakış açısının ve ön yargısının bir devamı olarak nitelendiren Meryem Cemile, Hitti'nin bu kitabının oryantalizm ideoloji örgüsünün bir ürünü olduğunu, bunun propagandasının yapıldığını, orijinal bir fikir dahi sunmadığını ifade eder (s. 40).

İkinci bölümde Hristiyan bir misyoner olan Dr. Kenneth Cragg'ın (ö. 2012) *Minarenin Çağrısı (The Call of the Minaret)* isimli eseri üzerinden oryantalizm meselesi değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yazar, her ne kadar misyoner olsa da Cragg'ın İslâmiyet ve Hristiyanlık arasındaki farkı anladığını düşünmektedir (s. 42). Hristiyanlığın amacının her bireye hitap etmek olduğunu düşünen Cragg, toplumun özgürleşmesi için kilise ve devletin birbirinden ayrılması yani laikliğin benimsenmesi gerektiğini öne sürer. Ancak Cemile, Hristiyan kilisesinin tüm otoriteyi kendisinde topladığı skolastik dönemi karanlık bir dönem olarak nitelendirmekte ve laiklik fikrinin özü itibariyle kötü olduğunu, uygulandığı toplumlarda da kötülöklere kapı araladığını belirterek buna karşı çıkmaktadır (s. 44). Yazara göre Hristiyan olması sebebiyle Cragg'ın sahip olduğu asli günah ve kötölük inancının onun birçok görüşünün fikri zeminini oluşturduğu anlaşılmaktadır. İslâm hakkındaki çarpık yorumlarını daha çok modernizm kavramı üzerinden işleyen Cragg, bu konuda kendisine Müslüman destekçiler dahi bulmuştur. Bu modernist Müslümanlar tarafından kaleme alınan bazı eserler de bu tür isimlerin çalışmalarına hizmet etmiştir. Cragg'ın kitabında kullandığı pek çok kelimenin belli bir amaca hizmet ettiğini düşünen Cemile, onun "Eski İslâm", "Orta Çağ İslâm'ı", "Liberal ve İlerici İslâm" gibi tabirlerle İslâm'ın tek bir yapıda

olmadığını göstermeye çalıştığını; “Arapların İslâm’ı”, “Türklerin Anladığı İslâm” gibi tabirleri kullanarak da İslâm ve Müslüman kavramları arasında bir ayırım gözetmediği için tartışmaya zemin hazırladığını düşünmektedir (s. 51).

Üçüncü bölümde oryantalizm, kendisi de bir Yahudi olan Solomon David Goitein’in (ö. 1985) *Yahudiler ve Araplar: Geçmişteki İlişkileri (Jews and Arabs: Their Contacts Through the Ages)* kitabı üzerinden işlenmiştir. Goitein’in kitabın başından itibaren Yahudiliğin Araplarla aynı soydan geldiğini şiddetle reddettiğini tespit eden Cemile, bu yazarın Hristiyan oryantalistlere nazaran Hz. Peygamber hakkında daha sahici araştırmalar yaptığını ancak Hz. Peygamber’in konumunu da Yahudilik ekseninde açıklamaktan geri durmadığını ifade etmektedir (s. 65). Yazar, Goitein’in kitaptaki bakış açısının aslında Yahudi mezheplerin görüşlerinin de bir tezahürü olduğunu ortaya koymakta, Yahudiliği reddedip İslâm’ı benimsemenin mümkün olmadığını iddia eden bu oryantalistten gerçeğe uygun yaklaşım sergilemesini bekleyen okuyuculara bu gerçekleri hatırlatmaktadır (s.67). İslâm ve Yahudilik arasında benzerlikler tespit ederek İslâm’ın Yahudilikten türediği görüşünü güçlendirmeye çalışan Goitein’in iddialarına, var olan benzerliklerin Hz. Âdem’den itibaren ortaya konulmuş olan hak dinden kaynaklandığını ifade ederek; tahrif edilmiş Yahudilik ile İslâm arasında benzerlik olmadığına da cihad, hicab ve içki gibi örnekler üzerinden delillendirerek cevap vermektedir (s. 74-75). Ayrıca kitabının başlarında Arapları ve İslâm’ı ciddi bir şekilde eleştiren Goitein’in kitabının sonlarında değindiği Arap-İsrail ilişkilerinde aynı tutumu sergilemeyip politik bir tavır takındığını ifade etmektedir (s. 80).

Meryem Cemile, dördüncü bölümde oryantalizm meselesini Montgomery Watt’ın (ö. 2006) *İslâm ve Toplumsal Dayanışma (Islam and the Integration of Society)* kitabı özelinde yaptığı sosyolojik incelemelere ayırmıştır. Cemile öncelikle, İslâm medeniyetinin başarısının nasıl gerçekleştiğini tartışmak için bu kitabı yazdığını öne süren yazarın konuya önyargı ve taassupla yaklaşmasının bu hedefinin önüne geçtiğini belirtmiştir (s. 87). Kitapta İslâm’daki cihad ve diğer İslâmî kurumların materyalist bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, İslâm’daki tevhid inancının tarihi zemininin şirk inanışlarına dayandırılması da Meryem Cemile’nin tenkit ettiği hususlardandır (s. 88-89). Meryem Cemile’nin karşı çıktığı bir diğer husus ise çoğu oryantalistin sahip olduğu “Herkes has bir İslâm” ve “Millileştirilmiş İslâm” anlayışının ısrarla savunulması ve İslâm’ın Batı üzerinde söyleyecek hiçbir sözünün, iddiasının olmadığı anlayışıdır (s. 94).

Oryantalizm konusunu seküler bir nazarla ele alan Wilfred Cantwell Smith’in (ö. 2000) *Modern Çağda İslâm (Islam in Modern History)* kitabı beşinci başlıkta incelenmiştir. Kitabın ana temasını, belli coğrafyalardaki Müslüman

münevverlerin 20. yüzyılda yaşanan gelişmelere karşı gösterdikleri tepkilerin bir tahlili olarak tespit eden Cemile, kitabın en önemli kısmının o dönemlerde Arap dünyasında yaşanan rejim değişikliğini ele alan bölüm olduğunu da ifade etmektedir (s. 97). Bu bölümde yaptığı makul analizlerin İhvan-ı Müslimîn konusunda aynı şekilde işlenmediğine aksine onların elde ettikleri başarıların görmezden gelinip kasıtlı olarak üzerinin örtüldüğüne de dikkat çekmektedir (s. 98). İslâmî kurumların modern hayatın ihtiyaçları çerçevesinde yeniden güncellenmesi gerektiğini, bunun da ancak Batı'nın taklit edilmesiyle gerçekleşeceğini öne süren Smith, bu bağlamda Türk Batıcılığını “yaratıcı bir karakter” olarak vasıflandırmaktadır. Meryem Cemile ise Türkler'in insanlığa kültürel, sanatsal ve bilimsel alanlara Batı'nın bahsettiği gibi büyük bir etki ve katkı gerçekleştiremedikleri gerekçesiyle böyle bir durumun olmadığını ortaya koymaktadır (s. 103-104). Müellif bölümün sonunda Batının ilkelerini dogmatik ve mutlak bir biçimde kabul eden Smith'in İslâm dünyasını olduğu şekliyle değil; olmasını talep ettiği şeklinde tasvir ettiği sonucuna varmıştır (s.109).

Kitabın altıncı bölümünde oryantalizm Nadav Safran'ın (ö. 2003) *Siyasal Toplumun İncelenmesinde Mısır 1804-1952 (Egypt in Search of Political Community 1804-1952)* isimli kitabı merkezinde hümanist bakış açısına sahip düşüncüler yönünden incelenmiştir. Mısırlı bir Yahudi olan Safran'ın Siyonizm'in çıkarları doğrultusunda çalışması onun İslâm'ı ve Mısır'da yaşanan İslâmî hadiseleri ele almasında oldukça önemli bir etkidir. Cemile, bu durumu ele alırken yazarın İslâm'a karşı Hristiyanlardan daha sert bir tutum takınıp, İslâm'da hiçbir iyi meziyetin bulunmadığını iddia etmesi ve Mısır'daki İslâm coğrafyasını da sürekli menfi ve yanlış bir şekilde ele alınmasının tutarsızlığına dikkat çekmektedir (s. 114). Nitekim yazar, İhvan'ın çalışmalarını politik, sathi ve yıkıcı bir topluluk olarak nitelendiren Safran'ın kitabında en fazla tenkit ettiği ismin Hasan el-Bennâ olduğuna işaret etmektedir (s. 117).

Cemile, daha önceki bölümlerde kısaca değindiği modernizm konusunu yedinci bölümde H.A.R Gibb'in (ö. 1971) *İslâm'da Modern Yönelimler (Modern Trends in Islam)* isimli kitabı üzerinden daha detaylı bir şekilde tahlil etmiştir. Müellif, her ne kadar modernist zihniyetin yayılması için çalışsa da Gibb'in tarafsız olmadığını belirtmiş, İslâm değer ve kültürüne vukufiyeti sebebiyle eserlerinin diğer oryantalist çalışmalara nazaran daha doğru bilgiler ihtiva etmesi açısından Müslümanlar nezdinde önemli olduğuna dikkat çekmiştir (s. 122). Gibb'in öne sürdüğü modernizmin İslâm'da başarılı olmama sebeplerine dair saydıklarına katılmayan müellif bu durumun asıl sebebinin modernizm ve İslâm'ın birbirine uyarlanamayacak düzeyde yapısal farklılıklara sahip olduğunu vurgulamaktadır (s. 125).

Kitabın son bölümünde Meryem Cemile, Freeland Cornell Abbott'un (ö. ?) *İslâm ve Pakistan (Islam and Pakistan)* isimli kitabı üzerinden "oryantalizm komplosunun" ne kadar ciddi boyutlara ulaştığına dikkat çekmiştir. Cemile'ye göre bu zihniyete sahip insanların Hz. Peygamber'e ve ulemaya karşı aşağılayıcı tavırlar sergilemeleri, sahip oldukları zihniyeti dayatmak için seviyelerini ne denli düşürdükleri anlamına gelmektedir (s. 128). İslâm'a yöneltilen bu küçümseyici tavrın asıl sebebinin ise oryantalist zihinlere göre bu dinin çağdışı olması ve Hz. Peygamber'in sünnetinin kendi yaşam tarzlarına uymamasından kaynaklı olduğunu ifade etmektedir (s. 134).

Oryantalizm konusunu farklı kişiler ve konular üzerinden yedi bölümde inceleyen Cemile, bu kitapta bahsi geçen isimlerin öne sürdükleri argümanların ciddi iddialar olmadığına, yapılan ithamların gerçekleri çarpıtmaktan ileri geçemeyip İslâm'ı küçük düşürme gayreti ile ortaya atıldığına dikkat çekmiştir.

Eserin hem Batı'yı hem Doğu'yu bizzat tanıyan, bu sisteme birebir tanık olan ve bu alanda derinlemesine araştırmalar yapmış bir yazar tarafından kaleme alınması yapılan eleştirilerin daha isabetli ve objektif olmasına katkı sunmuştur. Yazar eleştirilerini yalnızca Batı oryantalistlerine değil, yaptığı çalışmalarla Batı'ya malzeme veren Müslüman yazarlara da yöneltmiştir. Bununla birlikte oryantalist araştırmacıları ve çalışmalarını gözü kapalı bir şekilde eleştiriye tabi tutmamış, onların seviyeli ve doğru kabul edilebilecek tespitlerini diğer görüşlerden ayırt etmiştir.

Tercüme bir eser olmasının yanında kitapta bulunan bazı imla hataları okuyucunun dikkatini çekmektedir. Çevirmenler tarafından dipnota eklenen yabancı eser isimlerinde bu durum daha barizdir. "İslam" yerine "İslâm" (s. 46), "Their Contacts" yerine "Their Conlacs" yazılması gibi (s. 63).

Cemile'nin kitabın bazı bölümlerinde oryantalistlerin iddialarını eleştirme ve bu eleştirileri delillendirme noktasına kısa bilgilerle iktifa ettiği dikkat çekmektedir. Her ne kadar yazar oryantizm ile yakından ilgilenip konuya hâkim olsa da bu durum konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan okuyucular nezdinde bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla okuyucuların zihninde, yazarın kitap hacmini genişletip, meselelerin daha iyi anlaşılabilmesi adına daha detaylı açıklamalara yer verebileceği şeklinde bir kanaat oluşabilmektedir.

Bununla birlikte bu eserin, gerek oryantizm çalışmalarına dair genel bilgi edinmek isteyen gerekse oryantizm konusunda çalışma yapan yahut alandaki ihtiyaçtan dolayı çalışma yapacak kişilerin mutlaka incelemesi gereken eserlerden biri olduğu söylenebilir.